

NGA TIẾP TỤC CHÍNH SÁCH ĐỐI NGOẠI CỨNG RẮN TRONG QUAN HỆ VỚI PHƯƠNG TÂY ?

GS.TS. Bùi Huy Khoát
Viện Nghiên cứu Châu Âu

Liên bang Nga đã có Tổng thống mới - ông Medvedev, thay ông Putin hết nhiệm kỳ, và chắc chắn đất nước này sẽ tiếp tục vươn lên mạnh mẽ giống những năm qua về phát triển kinh tế - xã hội và trong quan hệ quốc tế như một cường quốc đang trở lại. Nhiều nhà phân tích chính trị đã nhận xét về sự điều chỉnh chính sách đối ngoại theo chiều hướng cứng rắn thời Tổng thống Putin cầm quyền và bây giờ đang bàn luận về sự tiếp tục của chiều hướng này. Phải chăng Putin đã có một chiến lược đối ngoại cứng rắn với phương Tây và nó sẽ được tiếp tục trong nhiệm kỳ của Medvedev?

1. Chúng ta đã rõ thất bại của Tổng thống B. Enxin trong những năm theo đuổi chiến lược đối ngoại ngả về phương Tây mong tìm sự trợ giúp để Nga hội nhập nhanh vào hàng ngũ “các nhà nước dân chủ” của thế giới. Tiếp thu di sản nghèo nàn của người tiền nhiệm trên tất cả các mặt của hoạt động đối ngoại, Tổng thống V. Putin thể hiện rõ ý tưởng từ bỏ chính sách phiến diện nghiêng hẳn về phương Tây để theo đuổi đường lối ngoại giao độc lập mang tính thực dụng vì lợi

ích quốc gia, thúc đẩy hình thành trật tự quốc tế đa cực.

Ngay từ đầu năm 2000 khi mới là quyền Tổng thống Nga, Putin đã ký sắc lệnh phê chuẩn “Chiến lược an ninh quốc gia của Liên bang Nga”, trong đó đánh giá một cách thực tế bối cảnh quốc tế và xác định những vấn đề then chốt Nga cần thực hiện, qua đó đưa ra quan điểm về lợi ích quốc gia và nhận thức về các đe dọa. Trên cơ sở chiến lược an ninh quốc gia mới, ngày 10/7/2000, Bộ trưởng Ngoại giao Nga đã chính thức công bố tại Matxcova “Quan điểm mới về chính sách đối ngoại” được Tổng thống phê duyệt ngày 28/6. Văn kiện mới xác định các mục tiêu bảo đảm an ninh quốc gia, phát huy ảnh hưởng của Nga trên chính trường thế giới, tạo môi trường bên ngoài có lợi cho phát triển trong nước, xây dựng quan hệ hữu nghị với các nước láng giềng, bảo vệ lợi ích của công dân và kiều bào Nga... Quan điểm mới khẳng định Nga theo đuổi chính sách ngoại giao tự chủ mang tính xây dựng, chú ý cả phương Đông lẫn phương Tây.

Mặc dù vậy, cũng phải thấy rằng trong những năm đầu cầm quyền, Tổng thống Putin không phải đã thực hiện ngay sự đoạn tuyệt một cách cứng nhắc đường lối ngả về phương Tây của người tiền nhiệm. Về mặt nào đó có thể nói ông vẫn giữ quan điểm “ngả” về phương Tây nhưng mềm dẻo, linh hoạt, có nguyên tắc và thân thiện. Trường hợp cảm thông với Mỹ sau sự cố khủng bố 11/9, rồi ủng hộ Mỹ và Liên minh Châu Âu can thiệp trực tiếp vào Apganixtan, tạo điều kiện cho quân đội Mỹ xâm nhập vào Trung Á hoặc không phản ứng gay gắt trước việc Mỹ rút khỏi Hiệp ước Chống tên lửa đạn đạo (ABM) năm 2002, rồi NATO kết nạp các nước vùng Bantich năm 2004 v.v.. là những minh chứng cho điều này. Trong những năm này, dù đã công bố một chính sách đối ngoại độc lập lấy việc đảm bảo lợi ích quốc gia-dân tộc là mục tiêu tối thượng, nhưng trong các hoạt động thực tiễn Nga vẫn xem mình là người đứng cùng hàng với các nước phương Tây để cùng giải quyết các công việc quốc tế.

Tuy nhiên phương Tây ngày càng lộ rõ sự không thay đổi của “tư duy chiến tranh lạnh” khi vẫn luôn coi nước Nga là “đối thủ” chứ không phải là “đối tác”. Ngay cả khi nước Nga mới ra đời, phương Tây vẫn xem đất nước này là đối thủ, dù là “đối thủ tiềm năng” chứ không phải là đối tác, nên vẫn luôn không tin nước Nga và sát sao thực hiện chính sách bao vây, làm suy yếu nước Nga. Đường nhiên phương Tây có quan điểm này

một mặt do việc nhìn nhận sai lầm của các Tổng thống Mỹ (từ B. Clinton đến G. Bush), khi Liên Xô tan rã đã xem Nga là nước thất trận giống như Đức và Nhật sau Thế chiến II, để có thể buộc Nga phải đi theo các chính sách của mình. Trong khi trên thực tế Nga đã tự mình biến đổi chứ không phải là bị đánh bại¹. Nhưng mặt khác, dưới con mắt của phương Tây, sự không ổn định chính trị và thiếu rõ ràng về chiều hướng phát triển của nước Nga từ thời Enxin (Nước Nga đi về đâu? Chủ nghĩa dân tộc cực quyền hay trở lại chế độ Xô viết trong bối cảnh đấu đá chính trị nội bộ gay gắt) cho đến thời Putin (những cải cách chính trị bị xem là “sự thụt lùi về dân chủ”) cũng làm cho phương Tây không thể yên tâm thực sự coi Nga là cùng chí hướng trong xử lý các vấn đề của quan hệ quốc tế thời hậu chiến tranh lạnh.

Trong khi diễn biến thực tế của quan hệ quốc tế những năm đầu cầm quyền của Tổng thống Putin cho thấy Nga thể hiện thiện chí hợp tác với Mỹ và EU trong chống chủ nghĩa khủng bố, bảo đảm an ninh châu Âu v.v.. thì trái lại khối NATO không thay đổi chiều hướng tiến nhanh về phía Đông-mở rộng theo EU hoặc dọn đường cho EU đi trước tiến sát đến biên giới Nga. Mở đầu là kết nạp Ba Lan, Séc và Hungary năm 1999, các nước Bantich năm 2004 và hiện đang đặt Ucraina và Grudia trước ngưỡng cửa. Mọi người đều

¹ *Foreign Affairs*, No 11-12/2007.

hiểu rằng sát ngay biên giới của Nga là các nước “láng giềng gần” phần lớn là thành viên khối SNG. Theo quan niệm địa - chính trị truyền thống của Nga thì đây là khu vực gắn liền với việc đảm bảo an ninh quốc gia của Nga, cho nên duy trì và phát huy ảnh hưởng với khu vực “hậu Xô viết” này là con đường quan trọng để Nga lấy lại vị thế nước lớn. Chính vì thế Liên bang Nga không thể làm ngơ trước việc phương Tây ủng hộ các “cuộc cách mạng sắc màu” ở khu vực này những năm qua cũng như ủng hộ Mỹ thực hiện “Kế hoạch Đại Trung Á” hiện nay² mà trong thực chất là muốn giảm thiểu ảnh hưởng của Nga ở khu vực xem như cách triệt tiêu con đường khôi phục vị thế cường quốc của Liên bang Nga.

2. Trong bối cảnh phương Tây nhất quán thực hiện chính sách cô lập và làm suy yếu nước Nga, chính quyền Putin vẫn theo đuổi đường lối đối ngoại lấy việc phục vụ các nhiệm vụ đối nội là mục tiêu tối thượng. Thực hiện chiến lược đối ngoại lấy lợi ích

kinh tế là ưu tiên hàng đầu, mục tiêu dài hạn của Tổng thống Putin là biến nước Nga thành cường quốc hàng đầu thế giới và trong ngắn hạn là tạo mọi điều kiện đẩy kinh tế lên, đưa Nga trở lại vị thế cường quốc, do đó ông đề ra nguyên tắc ngoại giao phục vụ kinh tế, chính sách đối ngoại phục vụ mục tiêu đối nội. Và Putin đã thành công trong việc khôi phục và phát triển kinh tế nước Nga. Kế hoạch tăng GDP lên gấp đôi trong thời gian từ năm 2000 đến 2010 dường như có thể về trước hạn. Nền kinh tế Nga đã vượt qua được tình trạng suy giảm và nợ nần chồng chất sẵn sàng có thể sụp đổ bất cứ lúc nào của thời Enxin. Trong những năm 2000 -2007, tốc độ tăng trưởng kinh tế luôn đạt mức cao 6-7%/năm làm cho GDP tăng 70%, còn trao đổi hàng hóa với nước ngoài tăng hơn 5 lần, đầu tư nước ngoài vào kinh tế Nga tăng 7 lần, trong đó riêng năm 2007 tư bản thuần túy vào Nga là 82,3 tỉ USD, còn thị trường chứng khoán đạt giá trị 1.330 tỉ USD. Năm 2007 với tốc độ tăng GDP 8,1% nền kinh tế Nga đã vượt qua Italia và Pháp về tổng GDP tính theo sức mua tương đương để lọt vào top 7 nền kinh tế lớn nhất thế giới...³

Giá dầu mỏ và khí đốt tăng là nhân tố góp phần quan trọng vào các thành tựu kinh tế này. Sở hữu nguồn khí đốt thiên nhiên lớn nhất thế giới và có trữ lượng dầu mỏ lớn thứ

² Kế hoạch Đại Trung Á do Mỹ đưa ra năm 2005 với mưu đồ chính trị tách Trung Á khỏi khối SNG, làm suy yếu và tan rã Tổ chức Hợp tác Thượng Hải (SCO) hòng tạo lập trật tự địa - chính trị do Mỹ chỉ đạo trong sự suy yếu ảnh hưởng của Nga và Trung Quốc. Về kinh tế, kế hoạch này của Mỹ theo đuổi mục tiêu liên kết Trung Á với Nam Á để hình thành “chiến lược xuất khẩu năng lượng xuống phía Nam” và kiểm soát nguồn năng lượng của Trung Á. Về an ninh Mỹ theo đuổi mục tiêu hợp tác chống khủng bố, chống buôn bán ma túy, phối hợp đối phó với những vấn đề an ninh phi truyền thống của các nước trong khu vực v.v... từ đó gắn kết đồng bộ với “Kế hoạch Đại Trung Đông”.

³ Theo Nước Nga và “Kế hoạch của Putin”, TLTKĐB 18/2/2008 và Phát biểu của Tổng thống Putin về chiến lược phát triển của Nga đến năm 2020, TLTKĐB 21/2/2008.

6 thế giới, Liên bang Nga đã sử dụng lợi thế tự nhiên này cho phát triển kinh tế và khôi phục vị thế cường quốc từ cơ may tăng giá. Cho đến tháng 5/2007 Nga đã là nước sản xuất dầu lửa và khí đốt lớn nhất thế giới⁴. Thời kỳ Tổng thống Putin cầm quyền, nguồn thu chủ yếu của kinh tế Nga là xuất khẩu dầu lửa và khí đốt với giá thường xuyên tăng lên⁵.

Tuy nhiên Tổng thống Nga đã tuyên bố việc xuất khẩu nhiên liệu trong bối cảnh giá cả tăng như vậy cần phải phục vụ cho phát triển kinh tế và nâng cao mức sống cho người dân. Xây dựng nền kinh tế thị trường theo định hướng xã hội, chính phủ Nga đã đưa vào thực hiện 4 dự án quốc gia về y tế, giáo dục, xây dựng nhà ở và phát triển nông nghiệp. Trong 8 năm cầm quyền, Putin đã đưa thu nhập thực tế của dân Nga tăng 2,5 lần, lương hưu cũng tăng 2,5 lần, nạn thất nghiệp và số người nghèo giảm hơn 2 lần. Lần đầu tiên kể từ năm 1920 tầng lớp trung lưu ở Nga tăng mạnh và chiếm khoảng 20% dân số. Bài viết trên tờ The Washington Post số tháng 8/2007 đã nhận định: nước Nga ngày nay khác hoàn toàn nước Nga thời B. Enxin, bây giờ, đây là một cường quốc có nền kinh tế hùng hậu, có lực lượng quân sự cần thiết và có vai trò ngày càng rõ nét trên chính trường quốc tế⁶.

3. Như vậy sự thiếu thiện chí và chủ nghĩa đơn phương của Mỹ và phương Tây trong phát triển quan hệ với một nước Nga đang trỗi dậy đã là nhân tố trực tiếp tác động làm việc thực hiện chính sách đối ngoại của Nga chuyển hướng cứng rắn. Mặt khác, sự chuyển hướng này cũng là biểu hiện khách quan sức mạnh đang tăng lên về kinh tế, quân sự và chính trị của một nước Nga mới. Sự chuyển hướng cứng rắn này lần đầu tiên thể hiện rõ rệt trong diễn văn của Tổng thống Putin tại Hội nghị An ninh toàn cầu lần thứ 43 ở Munich (tháng 2/2006). Tại đây ông tố cáo chủ nghĩa đơn phương của Mỹ và khẳng định NATO đang đe dọa lợi ích của nước Nga. Đó là thái độ chỉ trích được đánh giá là gay gắt nhất đối với Mỹ kể từ khi Putin lên nắm quyền. Trước đó giữa hai bên cũng diễn ra cuộc “khẩu chiến” được xem là gay gắt nhất kể từ sau sự kiện 11/9 khi một số quan chức Mỹ nói về khả năng tiến hành tấn công chiến lược đối với Nga, còn phía Nga cho rằng hoàn toàn có thể chữa thắng vũ khí chiến lược vào các nước phương Tây. Tiếp đó vào ngày 1/2/2006, phát biểu trước báo giới, lần đầu tiên Tổng thống Nga tuyên bố chính thức: vũ khí chiến lược của Nga hoàn toàn là hệ thống vũ khí thế hệ mới và việc phát triển kỹ thuật chống tên lửa là việc làm bất đắc dĩ. Hai tháng sau, trong báo cáo thường niên về tình hình đất nước trình bày trước Quốc hội, Tổng thống Nga chỉ trích NATO không nghiêm túc thực hiện “Hiệp ước cắt giảm lực

⁴ Theo TLTKĐB, 15/8/2007.

⁵ Theo NewsWeek Poland 2/3/2008, Nga sản xuất 9.285 thùng dầu mỗi ngày và chỉ cần tăng 1 USD/l thùng hàng năm Nga đã thu thêm được 3,4 tỉ USD (TLTKĐB, 5/3/2008).

⁶ Theo TLTKĐB, 15/8/2007.

lượng vũ trang thông thường Châu Âu” (CFE: ký năm 1990 giữa hai khối quân sự Vacsa và NATO).

Trong quan hệ kinh tế quốc tế phía Nga cũng kêu gọi xem xét lại một cách căn bản các thể chế thương mại - tài chính quốc tế để chúng phản ánh đầy đủ tiềm lực kinh tế đang ngày càng gia tăng của các quốc gia mới nổi, trong đó có Nga. Tại Diễn đàn kinh tế Xanh Petecbua tháng 6/2007, Tổng thống Nga đã chỉ trích sự thống trị của phương Tây trong hệ thống kinh tế thế giới và đề nghị xem xét việc tái cấu trúc các thiết chế kinh tế-tài chính quốc tế hiện đã trở nên “cổ lỗ, phi dân chủ và cứng nhắc”.

Không dừng lại ở những tuyên bố và sự phê phán, phía Nga đã thực hiện những hành động mang tính “cảnh cáo”: trong quan hệ chính trị - an ninh là việc thử bom chân không lớn nhất thế giới (tháng 9/2007) và tháng 12 cùng năm ngừng thực hiện Hiệp ước CFE. Rồi trong hoạt động của Hội đồng Bảo an Liên hiệp quốc, lần đầu tiên kể từ năm 2004 Nga đã dùng quyền phủ quyết chống lại dự thảo nghị quyết Mỹ đưa ra về Mianma. Đặc biệt trong quan hệ kinh tế quốc tế là hành động đóng van đường ống dẫn dầu tới Ucraina và Belarus trong thời gian ngắn làm 2 lần gián đoạn việc cung cấp dầu cho EU...

4. Trước khi kết thúc nhiệm kỳ Tổng thống thứ hai, ngày 8/2/2008 V. Putin đã có

bài phát biểu trước phiên họp mở rộng của Hội đồng Nhà nước, trong đó nhắc lại những quan điểm cơ bản của chính sách đối ngoại định hướng cho đến năm 2020. Còn Tổng thống mới cũng đã nói đến tính kế thừa chính sách của Putin⁷. Có thể khẳng định chính sách đối ngoại của Liên bang Nga thời kỳ “hậu Putin” về bản chất không thay đổi như nó đã được bộc lộ trong hơn 8 năm qua?

Qua phát biểu của Putin cũng như của Tổng thống mới được bầu có thể thấy, giống như nhiều năm nay, chính sách đối ngoại của Liên bang Nga vẫn là chính sách “tự chủ, thực dụng và có trách nhiệm” để củng cố vững chắc uy tín quốc tế của Nga với tư cách là một đối tác thân thiện và đáng tin cậy. Điểm nhấn khi đề cập đến chính sách này là khẳng định mục tiêu Nga quay trở lại chính trường toàn cầu trong tư cách nhà nước mạnh, hiện đại, mở cửa với thế giới; tăng cường uy tín của Nga như một đối tác đáng tin cậy trong hợp tác cùng có lợi trên tất cả các lĩnh vực và tham gia giải quyết các vấn đề quan hệ quốc tế “theo phương thức đa cực”. Điểm nhấn của Tổng thống mới cũng dành cho việc gắn chính sách đối ngoại với đối nội để “đảm bảo cho quá trình phát triển

⁷ Trong bài phát biểu đầu tiên sau khi có kết quả bầu cử, ông D. Medvedev - Tổng thống đắc cử đã tuyên bố tiếp tục thực hiện đường lối đối ngoại của V. Putin với nét nhấn “tự chủ” và có “định hướng ưu tiên phát triển quan hệ với các láng giềng gần”. Theo báo Nga “Tin tức” 17/3/2008.

kinh tế một cách ổn định và lâu dài” và “làm cho cuộc sống của người dân tốt đẹp hơn”...⁸

Chính sách đối ngoại này được thực hiện trên nền tảng quan niệm về con đường phát triển tiếp theo của Nga đã được lựa chọn cho thời kỳ đến năm 2020 là: Thoát khỏi mô hình phát triển dựa vào ngành năng lượng - nguyên liệu và hiện đại hóa mạnh mẽ nền kinh tế để chuyển sang việc giải phóng tiềm năng con người dựa vào việc khai thác các ưu thế cạnh tranh chủ yếu của đất nước nhằm tạo chất lượng phát triển mới của “xã hội tri thức”. Chính sách phát triển của nước Nga cho thời kỳ ít nhất trong 2 nhiệm kỳ của Tổng thống mới đã được hai Tổng thống cũ và mới phác họa riêng rẽ, nhưng về cơ bản trùng nhau đến mức công luận gọi đó là “Kế hoạch Putin - Medvedev”. Điểm khác nhau được nhiều người nhận xét nếu có chỉ là về chính sách đối nội, còn về đối ngoại không có gì thay đổi.

Có thể chờ đợi chính sách đối ngoại của Nga với phương Tây tiếp tục chiều hướng cứng rắn? Thực ra chính sách đối ngoại của Liên bang Nga vừa qua chỉ là sự liên tục của đường lối đối ngoại độc lập tìm kiếm vị thế nước lớn hình thành từ thời Ngoại trưởng Primakov (1996-1999) của Tổng thống B. Enxin. Văn kiện chiến lược an ninh được Tổng thống Putin thông qua tháng 12/2000

từ đó hình thành quan điểm mới về chính sách đối ngoại, đã được soạn thảo vào những tháng cuối của nhiệm kỳ Tổng thống Enxin. Toàn bộ hoạt động đối ngoại của Liên bang Nga trong nhiệm kỳ Tổng thống Putin cho đến nay đều dựa trên quan điểm cơ bản được khẳng định trong văn kiện này: đảm bảo an ninh quốc gia, giữ vững chủ quyền và sự toàn vẹn lãnh thổ, thúc đẩy các lợi ích của Liên bang Nga trong tư cách nước lớn của thế giới đa cực... Sự cứng rắn trong lời nói và hành động chỉ được biểu hiện rõ rệt từ khi uy tín và sức mạnh của Mỹ suy giảm vì cuộc chiến Irak, khác biệt giữa Mỹ và EU về các mục tiêu ưu tiên trong cuộc chiến chống chủ nghĩa khủng bố tăng lên và sự trỗi dậy của Trung Quốc trong khi sức mạnh của Nga vượt lên như đã nói.

Nước Nga sẽ tiếp tục cứng rắn trong quan hệ với phương Tây không phải vì chính sách đã thay đổi mà chính vì sức mạnh Nga đã thay đổi. Chiều hướng này còn tiếp tục cho đến khi nào Nga hội nhập hoàn toàn với phương Tây trên cơ sở chia sẻ những giá trị chung. Nhưng thực tế đã cho thấy đường đi tới các giá trị chung này còn rất dài bởi khoảng cách giá trị hiện còn khá xa trong quan niệm giữa hai bên không chỉ trong lĩnh vực đối ngoại mà cả trong đối nội của nước Nga.

⁸ Xem TLTKDB, 21/2/2008.